ԹՈՒՐՔ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻՆԸ

Կ. ՊԱԼՍՈՅ ՄԵՋ

Հայ տպագրութեան 400ամեակին առթիւ, հայ և պարսկական տպագրական տառերու մասին մեկնաբան Էջմիածնի մէկ հատոր ամէն իրրև պատմական, Պ. Ա. Սնապետեան փոքրագիր էջ յարմիկց տեղեկութիւններու մէջ դնել իրողութիւնը (Մասնագիտի Եմիսար, թիւ. 2478)։ Այս ամիսս նիւթս հետաքրքրութեան զուրկ չէր։ Ինչպէս մի նեղոց մէջ, թուրք մարդ իսկական կեանքը բարեշրջող ձեռքերի մը թուրք տպագրութեան նախաշաւիղներն և յարմիկց պարագաներուն վրայ։

Նոր էջ բացուած առաջնորդող տեղեկութիւնները թարգմանաբար քաղած եմ Կ. Պալսոյ Շուէյտի երկրին դեսպան Հարպագիմ-բանա ա՝Օսմանի Tableau général de l'Empire Ottoman անուն քառատարար բազմահատոր գործէն (Տպ. Բարիզ, 1788-1791), ուր բազմանուագ դիւանագէտը մեծանասարէն կը նուազ ամ. գրէնարդութեան բոլոր հիւրերուն վրայ կրնանան, քաղաքային, պատմական, քաղաքական ու գիտնական։ Ամէն տարեկոյտ մեր է որ Պատմութիւն Օսմ. Պետութեան քաջանուանաւոր հեղինակին տասած զրագրութիւններու ու մասնակցութիւններ սպոյ ու նիշդ են։ Մասնաւոր ա՝Օսմանի բուն իսկ ազգերներէն քաղած է գաղափար։

Հանգամանք անոր որ արդէն 1514ին Կրէգորիս Լուսաւորչի մեռքով արաքական տառերը նարտուած էին և անոր բանիկ նշանարարութիւնն ալն ալ եղած էր (Մասնագիտ, թիւ. 2478), տպագրութիւնը սակայն երբեմ. գարձ ունի անմանի մեռաց Կ. Պալսոյ մէջ։ Թուրք տպագրութեան գործին նոր յարգանքն գրանցաց գրանցանքն ունի իսկապէս պէտք է ուրիշ տպագիրներու մէջ գտնուիլ։ Էին գրեր ի գիր, մեռաց իրենց տառերուն ամբողջ գասակարգ մը կ՝ապրեցնէր մասնաբարդեալ Կ. Պալսոյ և ընդհանրապէս Երկրին մէջ, — ընդարձակիներու և տառնաբեռ նեղու (գրավանաս) գասակարգը։ Գրագիրներու ու ընդարձակիներու բաղմութիւն մը, որ յրշուն գրավանաներու ձեռքով ծախու էր նամակ ամէն կողմ։ Այդ տառաբարդ տեսիլի ձեռնս մ՝ զարգ՝ մոգորդին այն տառերուն բաղանեալներուն մրացած պատճառ եղաւ որ տպագրութեան գործը մնացած մեռ. Գարձ յանձնաց Կ. Պալսոյ մէջ։

Տպագրական մասնագիտութիւնը, բան Մ. ա՝Օսմանի, ի թուրքերու ձեռքով տասնիկ անգամ Կ. Պալսոյ ներսուծուած և թուրք տասնիկ տպագրոր բացուած է տարիկ Ամէնէ Դ-ի իրեանութեան օրով (1728ին)։ Գասանի Իպրահիմ անանուն պարագասական պարտեսական մէջն էր որ առանձին անգամ յրացաց թուրք տպագրական գործին գրագիրը, որուն իրանանցման անգամ ստեղծուցաւ. գիրով և խօսքով։ Իրեն մեռ ու թիկունք եղան մանաւանդ մեծ-եպարքոս Իպրահիմ փաշան և Մեհմէտ Ալարապլու էֆ-ի նման յուսամբ ու ազդեցիկ անձեր։ Գասանի Իպրահիմ յանդգնեցաւ. իրեն գործակից ընել նաև Մեհրապեի Եմինեի գեղանին ուսոց քարտուղար Սաֆա էֆ.-ուն։ Նոր նեղ յիշատակիր մը մասնաբեն առանձնի Անէմ Դ-ի։ Սակայն նպաստաւոր ընդունելութիւն մը չէր որ կը ազատեր Գասանի ստացած գաղափարի գործագրումին։ տպագրութեան գործը, իսկապէս ոչինչ ու մեծամասնութեան ներսակ ոչ նոր նոր ձեռնարկը, ընդգծ սակայն էին որպէսզի ունենք։ Իր գէմ կը ծառացնէր բազ-

Ինչի համար Աւան արտասանիչի ու գասարարի գլխով մը կամաւորներն նանաստաղծուներ մրեներ ան գործարքն կրցան-ցուցած հզիկի մը ըլլալ ուրիշ բան մրն էր։ Հոգիներուն ասատապիկ կեանքին կենդանի խորշրդանշանն իսկ։ Վասն զի ինի կը թաւէր Քէ անիկա անիրաւուած մարդու. իր կեանքին — հոգեմեան կեանքին — գանապան փաստերը կը վերապրէր շարունակ՝ անկարգ ու անկապանելի շարքերանանեան մեռաց։

Իր պատմութիւնը—հոգեմեան պատմութիւնը —իր կոչուա ու բացագանչով բացատրութիւններուն ու երգերուն մէջ տարբերն պէրեանաս ու ցաւագին՝ հոգիս մէջ կ՝արձագանգէ տանանին՝ իրր իմ թշուառ ցեղիս զարնոր պատմութիւնը։ Իր երգը, սէրը, հոխանենէ, ջնանենիան բոլոր գրիտանը, եղանչական գրատպիչու�ը, ցաւը, ընդվզումը, ներսուական թաքը և ուզեկորոյս մարդու իր անհանապարկանութիւնը՝ շնանան անարդեր գուարճաբերութեան մը դէմ։ Ոչ իմ պատմանան ազգիս ճակատագրին գանգիմանութիւնը ներկայացնող արտայայտութիւններ ցաւանանի քանգանանանոմ մը կը յաւելնանան յիշատակեանս մէջ ու իր թշուառութիւնը մանանոյ վերջին ապիկարոյ խօսքը՝ բնագանանի սիրանն գարերէ ի վեր պատիկցող ազգերարիս բոլորի մը պէս՝ սիրտս մէջ կուլայ տակաւին։

Մայիս ՎԱՀԱՆ ՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՂՈՒՈՐՆԵՐԸ

Աղուոռն ա՛ն է յաւիտան՝ որ անցաւ օր մը Ռուկով
Եւ այուրներդ օծեց, սասուածային այցին՝ է.
Գեղեցկութիւնը մի որուն ա՛ն՝ չդարձար նայեցս,
Շաբնաեանով նանիկիսկի սեռ անգամ մրն ալ գեր....

Աղուոռն ա՛ն է տակաւին, յաւիտան՝ն յաւիտան.
Որ նայուածիդ արեւին տակ կը մեծնար յաւրուն,
Որ գեղ ծաղիկ մ՝օրուանդ զարնան անուշ հոգիտեն՝
Երբմեկնեցար, մեռիդ մեր գնանգմեռ բարմ, միշտ բարեան.

Եւ աղուո՛ղբ—դուն գեղե՛ս օրենեալ անուշը անոր —
Անկիս է որ կարծես պիսի ոգեր հոգ սերեր,
Որ ու սերբդ զուտանկեր հոգ բարպանց ալքնկեր,
Որուն սակայն լա՛ է որ չրգայիր սիրոր խառներ...
Աղուոռն անո՛նի են միայն՝ որ տեսկանիրդ բնդնեցեն
Անցան գաղին, ու ցիտա հեր հեռուն կը կանեն....

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԵՆԻ

ՎԱՌԻ՛Ր ՋԱՀԵՐԸ

Վառի՛ր ջահեր, բաւ է որ մթրնում
Մեզի տատապեցնէ ու կեանքը յոգիներ,
Լոսի՛ր, մեր ուսերը զարթնցին և բրնուում,
Բաւ է, անապարհ ոնեան գնանգիներ։

Վառի՛ր ջահեր, որ մեզի խաւարին
Ձակաս ան նակաս նայիսնէ գազրի պէս.
Աբեայոյսներդ բոլ որ խաւարին
Մեզի զարթնցին նեռ հայլնեն դեպ կրկին։

ԱՐԱՄ ՋԱՐԴ

մաքիս արգելքներ։ Մեծ-Եղբայրս Իպշիրի փաշա և Մի-ֆիքի Ապասլան էֆ., որոնց քաջ ծանոթ էր մոլզարքին և մանավանդ արքունական գասակարգին այն ատենս մասնաւոր մեծարանքը, Պասմանիի հանդուգն ձեռնարկը իրենցմանցնելու և զայն հաստատուն դիտելու. վրայ դնելու ազիսատվով հանդերձ, ընդհանուր տրամադիր տեսի չուսալ համար հարկաւորեցան նախ լսել կարգիրը իւլէմներու, որոնք ասկսն Գուբանին և Մարգարէին վարդապետութեան վերաբերեալ գրքերուն տպագրութիւնը հանսանդ գան իսլամական կրօնքին տարամասամասութեան. իսլամական այդ նոր-իսկան գրքերը, կ'ասացիկին անոնք, ձեռագիր հասած են մեր ձեռք, ուստի պէտք է որ անոնց նոր հանդանքով փոխանցուին ազգայ տերութիւնները։ Ուրեմն իւլէմներու յարգանքի արդելքը միայն կրօնական և մասնաւորապէս կրօնաբնակական գրքերու համար էր։ Այս կիսին վրայ միայնքերը բանական տարասամասանի էին, երբ Մի-ֆիքին փուքմայ հրատարակել իր սիկիմանն, որով կը հաստատէր տպագրութեան օրինաւորութիւնն ու ընտրելի առաւելութիւնները։ Հոս կը դնեմ այդ վերադրիչին թարգմանութիւնը իր նախաբարբանով։ Հարցաւէ.— ՕՆԻՏ Զէյնի ալէ Ղանգիրեն ձեռագիրներու, ինչպէս բառգիրք, իսլամական, տրամաբանական, առաջաբանական և այլ գիտական գրքեր, Դոնիսէ և եթէ ալէ սաաեր մուլեր, կարգապար լինել և ձեռագիր օրինակներու վրայէն գիրքեր տպել, կարելի է օրինաւորապէս արտեսել այսպիսի ձեռնարկ մը։» Պասասխան.— «Երբ մասնայի արտեսարան մէկը կրնայ սաաեր մուլեր և ձեռագիրները Դոնիսէ մեր տպելու համար կարգապարեր լինեն։ Երբ իր գործը մեծ սաաեր մուլեր կը ներկայացնէ, ինչպէս արագ ասխատութիւն, բարեմիտ օրինակներ տպելու գլուխ թիւն և հանրամասնի սուտ գրեն, և եթէ փոքրերը արագրելու համար գրանցուս ուներ կարգելու, այն ատեն կարելի է արտեսել տպագրելու իր ձեռնարկը, որ ամենագեղեցիկ ամենագովելի ձեռնարկ մեն է։» Մի-ֆիքին այս օրինակի վերեն զատ, այն ատենուան գլխաւոր իւլէմներեն ալ հրատարեցան իրենց կարծիքի յարմարու և որոշմանիկ ասաս։ Աստուծոյ ցանկը այն իւլէմներուն, որոնք գրաբարակս իրենց հաստատութիւնը յայտնեցին։ Բուսանիի Անասուրի վեց նախնին գպագաբերներ՝ Ամասաղաստ էֆ. Միրզաղատ էֆ., Ապասլան էֆ., Մէչքլան էֆ., Սարի էֆ. և Միրզրի էֆ.— Ի պարտէն եղող երբու գպագաբերներ՝ Էսաէլիա Մուսանեան էֆ. և Մուսանիա էֆ. Վեց նախնին Սիմազալ գասակներ՝ Սէլիմ էֆ. Խանգ էֆ., Ապասլրասնան էֆ., Շէյխպատ Մուսանեան էֆ. և Խանգպատ էֆ.— պարտէն վրայ եղող Սիմազալ գասակը Զիւլալի էֆ. և Նազիպիլ էշրաֆ Զէյրէլ Ապէնան էֆ.։

Վերոգրեալ պարտականութիւններէն վերջն էր որ Հնդիւսդանը տպագրութեան հաստատման տարիանան հարրը Շերիֆը, որ կը կրէ հիմրէթի 15 զիլգանէ 1139 թուականը (5 Մայ. 1727)։ Սարիան Ամէտ Գ. իր այս յիշատակիր կրովարանը, որ Հոր թուականի մը կը բանար Թարքիոյ իսլամական կեանքին համար, իր յատակարանին մէջ է վեր կը նայեր գրչագրութեան տարաբերութիւնները և եր խոսի ձեռագիրներուն մասնաւորապէս իսլամական կրօնին ու վարդապետութեան և ընդհանրապէս գրականութեան ու գիտութիւններու ընթեռնողներուն վրայ։ Այդ բարեմիտ թարգմանութեան ձեռագիրները, որ յարէ կրովարանը, ենթարկուեցան ազիսատ հարեր իրենց բանասէրներ, այրուեցան, ոչնչացան, պատարագի ազատեցան. մէջ և բազաբներու ատեան ու կրթութեան պատեն, մանաւանդ Արեւելքի պատահանին՝ Յիշեցնելանի նարաբաց գրքերն և ապա Հաւալարի ձեռքով Պազասան ուերուի ատեն։ Հետեւաբար, ձեռագիրները հեռացեալ սկսան հասալ։ և այնուս կիսին այն հանդիսաւոր և քաջալերիչ ընդարձակիները որոնք կարելիանին ձգելիս. ոմանանանել զանոնք, որպէս որ մէկ կողմէ ձեռագիրներու հասալաբերը և մեր կողմէ անոնց բարեր գիները արդեալ կ'ելլայէն գրաբերներու և գիտաբերներու ծանրանան։ Ասար իրրև. գրաբան, Վենտիսանու Մի-ֆիքին արդեալ վերոնի հանանդ՝ նկատագրեալ ատեր էր երկու ձեռնարկներուն՝ Սարիի և Բարարիի յիշատակարերը և արտաներ էր բացատրարանի մը, որ պիտի ապաէին ու հրատարակու էին իսլամական, բժշկական, աստեղագիտական, աշխարհագրական, պատմական և այլ գիտական գրքեր, կանոնական գրքերէ զատ, որպէսզի Գուրանը, Հատիսը (Մարգարէին ասանդական օրէնքները), ասոց մեկնաբերները (Մէկիքը) և օրէնքագիտական գիրքեր։ Ն Վենտիսանուները ինքզինքը բարատ էր համարի որ նախանանանեան անարդանքներուն իրեն կը վերանի իսլամանանել այսպիսի հանդուգն ձեռնարկներուն մը։ Վերջապէս, կարարական հրովարանը յարդ էր կը կարդայ երկու ապագրիչներուն որ բարգանաբերի փարեն իրենց գործին և մեծ ուշադրութիւն ընծայեն հրատարարութեանց ճշգրտեան, որպէս համար գրաբերիչ կը կարգուին Խոնգ էֆ., Մարիզ էֆ., Խատ էֆ. և Գասպէ-Բաշան Մէկէլէվիներու վանքին մեծաւոր Շէյխ Մուսա էֆ.։

Կարարական հրովարանին թուականէն տարի մը յետոյ, 1728, Գ. Պղասոյ մէջ բացուեցաւ Մարգարէանին տպարանը, որուն անդրանիկ հրատարակութիւնն եղաւ Վանդուլիի երկնաւոր տարարերէն բառարանը։ Մասնաւոր տարանարեանին, այս անդրանիկ հրատարակութեան սիրոյը գրուեցան կայս. հրովարանին, Մի-ֆիքիին վերադրելն և գլխաւոր իւլէմներուն կողմէ որոնք հաստատեան գրքերն գրաբերս օրինակերեր։ Գասանան Բարարիին և իր ազիսատանքին ջանքերով, այս առաջին տպարանին մէջ հեղինակ տպագրեալ գրքեր, որոնց անասանի մէջ ցուցակը, բան Մ. տ՝Օնանի, 1. Վանգուլի, տարարերէն երկնաւոր բառգիրք։ 2. Թէրեքիի Եուսուֆի, պարսկերէն երկնաւոր բառգիրք։ — 3. Նէսիմա, երկնաւոր պատմութիւն Օսմ. Տարեգրութեան (1591-1659)։ — 4. Երկնաւոր պատմութիւն Բաշիպի, առաջինին շարունակութիւնը, որ կը հասնի մինչև 1728 թուականը։ — 5. Թիհնան Նէսիմ մեկնաբար, Արեւելքի պատմական ազգասիրութիւնը, որուն հեղինակն է Նշանաբար Փեսիխոյ Զէյէլի։ — 6. Բազվիի Թեկարիա, մեկնաբար, որ կը ներկայացնէ Արեւելքի բոլոր վեհանանանները և երեւելի անձերուն ժամանակագրական մէջ ցանցը, առեղագրութիւնին սկսեալ մինչև 1732 թուականը. Հեղինակ Փեսիխոյ Զէյէլի։ — 7. Թեսնեիրիլ Գիւար, մեկնաբար, Սոպասակ Ծոլի Նշանաբարութիւնը՝ Օսմանեանց բոլոր Ծոլայնի արշաւանքներուն պատմութեան վրայ, մինչև 1655, գրաբեալ սաաիրին հեղինակութիւնը։ — 8. Կիւլեանի խուլեան, մեկնաբար, պատմութիւն խալիֆաներու և մասնաւորապէս Օսմանեանց, 744ին մինչև 1643, հեղինակ Նաղմիպատ։ — 9. Բարիխի Թիմար, մեկնաբար, պատմութիւն Էնդիլիսանի, սաաիրեան հեղինակութիւնը։ — 10. Բարիխի Մսար, մեկնաբար,

պատմութիւն Եգիպտոսի, ուր սուլթան Սէլիմ Ա.ի մեռնելով նորն երկրին գրաւման վրայ միայն կը խօսուի. Հեղինակ Մեհենիին։ — 11. Թարիխի Ազվանեան, միաւոր, պատմութիւն Ազուանից, ուր կը խօսուի. նաև Պոլսոյատասանի Մաքիվլի կամ Օշիմենես Տարօնցիին վրայ։— 12. Թարիխի Գոանս միաւոր, ուր 1536-1739ի պատերազմներուն վրայ կը խօսուի։— 13. Թարիխ իլ Հինս իլ Ղարգի. միաւոր, հանգամանք պատմութիւն սրեմտան Հեղինակին։— 4. Ֆիլուզաթի Սրպանիխի, միաւոր, ուր կը խօսի մարգիսին յանկարեմեց և կալիւոյդին ազատագրութեան վրայ։— 15. Ռասլ իլ Հիկմ, միաւոր, խնամարարական սկզբունքներ ուր կը ներկայացուին կառավարութեան գանգաղ մեղոր, վարչութեան գլխաւոր կանոններ ու գինուորական արուեստ։ բան եւրոպական գրքեր։

Պատմագիր Իպրահիմ լուսամիր, ուսումնասիրեալ ու բաղդատեալ անմի մին էր, Եւրոպայի մասնաւորապես կեանքին վասնզ ու Արեւմտեան արդարարական յանձրկեմութիւններով շահագրգռուած։ Մէկ կողմէ ընդհանուրէ փոքրաց իր հանրագրաւ մեռնարիին, միւս կողմէ ինքը չէր խնայեր եւրոպական գիտութիւններու և արուեստներու վրայ առաջնորդ իր ծանօթութիւնները իսկամէ ազգայրդին մէջ տարածելու։ Վերոգրեալ հրատարակութիւններու վերջինինքը իր հեղինակութիւնին են։ ասոնցմէ զատ, Պատմագիր Իպրահիմ ապեցնակ ուշարհայրական նիւթ մեծ քարտէներ, մէջը Սեւ. ծովու և միւսը Կասպից ծովու։ Իր գործին ասոյգասան հասարիներէն զատ, պետական նպաստներ ալ կը վայելէր յանախ, ու. իր ծառայութիւնները իրրև վարձատրութիւն, իրենք, և տրուան 99 տարէկան թոշակ յատկացուցաս։ Տպագրանին բացատրէն տասնեակներ տարի տեսոյ, 1740ին, իր ուշասանիկը Սամա մեռնելով, Պատմագիր Իպրահիմ տասնեակներ չարունակեց իր գործը մինչև 1746, երբ ինքը ալ մեռաւ. ու. իր տարատարը՝ որ տասնեակներ տարիէ է վեր ջանի մը գերը կատարած էր, երեսի վրայ մնաց։

Թէև սուլթան Մահմուտ Ա. և մեծ-եպարքոս Թէրեանի էջեան Մահմուտիս փաշա ազիատեցան վերսրանալ տպարանը, բայց իր ինենպրին պէս քաջանմուտ ու եռանդագուն վարիչ մը գտնելու. դժուարութիւնը ի դերև հանեց անոնց իղձերը, և կառավարութիւնը հարկադրուեցաւ. կախանալով վերադարձան տրամադրիչներ։ Անկէ վերջ ոչ ոք մասնեց Պատմագիր գործին վերանձնառնալուն վրայ, ու. թարգ տպարարութիւնը բոլորովին անդործութեան մատնուեցաւ. մինչև որ սուլթան Մահմուտ Ա.ի եղբարն ու յաջորդին՝ Օսման Գ.ի օրով տպարարութեան մենաշնորհը տրուեցաւ. Թիւրքիս Իպրահիմի, տպարար Պատմագիր. Թիւրքիս Իպրահիմի իր անուանի վարպետին ոչ մեծանուանութիւնը և ոչ ալ եռանդը ունեցաս. միայն դատարարկից բատարարներն երկրորդ տպարարութիւնը, 1757 թիւին, ու. տեսոյ գործը լաքոյ։ Դատաստանի տպարարէն նոր բաս էր Թիւրքիս Իպրահիմ, և գարարներու. գասին մէջ մեծ բերած իր յաջողութիւններէն չյուսան, վերջնապէս թոգուց տպարարութեան գործը, քանի որ իր ընտանի տպարէրը անկէ շատ ուրիշ պատարարներ ունչնաս գործ էր։

Սուլթան Ապտիւլ Համիտ Ա. 18 բէպրէլ ամսէր 1198 (12 մարտ 1784) թուականիս իր կողմանէ վերադարձնեց տպարարութեան ընդհանուած գործը։ Սուլթանն իր այս կողմանակալ տպարարութեան ընծայած առաջնորդութիւնները ի վեր հանելէ և Անմնա Գ.ի օրով հաստատուած առանձին տպարանին վրայ խօսելէ յետոյ, ցաւ կը յայտնէ որ թէ Պատմագիր Իպրահիմի մահով և թէ Թիւրքիս Իպրահիմի ձեռնարարութեան գործը երեսի վրայ մնաց։ Կ'ուզեսան կեղծով մը չքանդանին տարարութիւնը՝ որով իր նախորդները վերարերեցան տպարարութեան հանգէպ. մանաւանդ սուլթան Մուսթաֆա Գ.ի փոխարինելիս իրենցմէ ասոնց ստանալ գկարգերն պատճառաս։ Այս անգամ, տպարարին անոնք կ'անուանուին Գէլիբ-գէի կամ տրգանի գլխաւորի փոխանորդ. Մուհամմէտ Բաշիա էֆէնի կայսրական պատանդարի Անմնա Վարդի էֆ.։ Ասոնց կ'պատանդ ի վերջին տպարարիին տարեն տասնոյ կազապարներն ու մասնաւի բոլոր կազմածներն ու գործիքները։ Կայս. Հրամանագիր կը կազմուի նաև ուշադիր հանել պատմական, գիտական ու գրական գործերու. տպարարութեան, ասանց տարարի մասնաւորապես կանոնաւոր գործերու. ինչպէս կը պատանդարն նաև առանձին հաստատութեան կանոնները ու Կանոնագիրներ Գրքու. Նորընտիր տնօրէնները կ'պատանդարն գործի ասեն իրենց յարմար գասամ մարդիկը։ Թուրքերէն, տրարերէն և պարսիերէն լեզուներով տպագրուած, տասը թերթէ բաղկացած իւրաքանչիւր տեարի համար կը տանանուի մէկ հազէնի տուրք մը՝ կարարական վարձին վճարել, ու կ'տրգիրչի ծախել որ և է գիրք որ չէր կրնր այս տուրքը գանձուց պաշտանարին կիրքը։ Այս պայմանիրը՝ որոնք բան երեւոյթին անհնարաս կ'երեւան տպագրական գործին զարգացման ու յառաջիմութեան, տուաքարեալ էին նոյն իսկ երեսս տնօրէնները կրպէ. որոնք ոչ միայն երեսս. նոյնորդ տպարարիներուն յատկացուցան պետական նպաստները չէին պատնեսան, այլ և տիրով յանձն առած էին այդ համեստ տուրքը վճարել իր նպաստ վարձի. ու տարիս այն նպաստով որ թէ՛ ժամանակակից և թէ յաջորդ վեհապետներն ա՛լ ուզի չտարարուին տպարարական գործով։

Ուրեմն, 1784ին, տպարարան մասնաւր երբորդ անգամ գործելու սկսաւ Կ. Պոլսոյ նոր տպարարին մէջ. առանձին անգամ յոյս սեռաս. Օսմ. պատմութեան յարմարակարգութիւնը՝ Թուրք տպարարներուն այս երբորդ շրջանին, թէ՛ իր ձեռնարարեցութեամբ և թէ բազմամասնութեամբ նշանաւոր հանդիսացաս. Մեծ-եպարքոս Համիտ Մայիլ փաշա, ժամանակակից պետական մարդ լաս Մրտա ա՛Ամանի, որ կ'ուզուոյ իր լուսամիտ ու յառաջիմասէր բարեկամին տեսա գործանք։

ՄԵՆԻՔ ԹԷՆԷՆԷՆ

ՑՆՈՐՔ

Ամարան երկար, ու մռայլ է, անմռ'նց...
Ցաւերդերն, տնեցաներն մեռարուն,
Կ'երգամ, կ'երգամ ու անկապան, անհասունց,
Մի'նչ գեղի թեզ, արիներաս մեծ ցնորք...

Ամարան երկար ու մռայլ է, ու անմռն.
Ու հարիզոնն յաւերդերն արդուն է,
Հորիզոնիներ կը բարդուին միս հեռուն,
Մերանի կայրը ծանկերով միս մեն...

Ամարան երկար, ու մռայլ է ու լրիմ...
Հոգիս բաւեց կը տենչայ ճուրը հոգին,
Ցկրնայով, — բուսաս հոգի ու անմռ'ս...—
Այրեր աչիերս արեւնային աչերդ.

Ամարան, աւա՛ղ, ու մռայլ է ու անմռն....

Թարգ. Հ. Ն. ՅՈՐԻ ՌԷՆՍ